

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
İSLÂM İLİMLERİ ENSTİTÜSÜ YAYINLARI — SAYI : 5

İSLÂM İLİMLERİ ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

V

Müdür
Prof. Dr. Hüseyin ATAY

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU

Müdür

Prof. Dr. Hüseyin ATAY

Genel Sekreter

Doç. Dr. Mustafa FAYDA

Üyeler

Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN

Prof. Dr. Mehmet S. HATİBOĞLU

Dergide yayımlanan yazıların bilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASİMEVİ - ANKARA . 1982

HİRİSTİYANLIKTA TESLİS DOKTRİNİ VE HİRİSTİYAN İ'TİZALLERİ

Doç. Dr. Mehmet AYDIN
(Dinler Tarihi Kürsüsü Öğretim üyesi)

Hıristiyan ilâhiyatının en önemli problemlerinden birisi hıristiyanlığın savunduğu Teslis doktrindir. Bu doktrin, hem hıristiyanlık dünyasında, hem de İslâm âleminde günümüze dek tartışma konusu olmuştur. Araştırmamızda özellikle, hıristiyan dünyasının Teslis doktrinini anlayışı ve bu anlayıştan kaynaklanan hıristiyan i'tizallerinden bir kaçının gelişimi üzerinde bilgi vermek istiyoruz.

Teslis doktrini ve bu doktrinden kaynaklanan i'tizallerden bazılarının Kur'an-ı Kerim'de zikredilmesi de ayrıca konunun önemini artırmaktadır.

Hıristiyan teolojisi, herşeyden önce Teslis'in kaynağını hıristiyan Kitab-ı Mukaddesi olan İnciller'de aramıştır. Bu konuda bilhassa şu İncil metinlerini delil olarak göstermeye yönelmiştir:

"Kelâm başlangıçta var idi ve kelâm Allah nezdinde idi. Ve kelâm Allah'dı. Herşey onunla oldu. Ve olmuş olanlardan hiçbir şey onsuz olmadı."¹

"Ve Kelâm beden olup inayet ve hakkikatle dolu olarak aramızda sâkin oldu. Ve biz onun izzetini Babamın biricik oğlunun izzeti olarak gördük."²

"İmdi, siz gidip bütün milletleri şakird edin. Onları Baba ve oğul ve Ruhü'l-Kudüs İsmi ile vaftiz eyleyin."³

"Nasıl ki, ey baba, sen bendesin ve ben de sendeyim, onlarda Bizde olsunlar da, beni sen gönderdiğine dünya imân etsin."⁴

1 Yuhannâ I/1-3.

2 Yuhanna I/14.

3 Matta: XXVIII/19; II. Korintoslulara XIII/13.

4 Yuhanna: XVII/21.

Hıristiyan Teslis doktrininin ana kaynağı olarak gösterilen bu kitâbî metinlerde, esasında açık ve seçik bir Trinite (üçleme) lâfzı görülmez. Fakat II. asırdan sonra Grek felsefesi ve İskenderiyye’de gelişen Yeni Eflatuncu görüşlerin tesiri altında Hıristiyan ilâhiyatının aldığı şekil içinde; Teslis Doğmasının oldukça önemli bir yer işgal ettiği görülür.⁵ Bu Kitâbî metinlerden hareketle, Yahudi Monoteizmiyle aynı şekilde ilâh olan üç Uknunun uzlaştırılması hedefine gidilmiş ve M. 325’ de İznik’te toplanan Konsil’den resmen Teslis Doktrini ortaya konmuş, Aziz Augustin tarafından da doktrin tamamlanmıştır. Böylece Teslis Dogması, bütün hıristiyan cemaatlerinin inancının temeli olmuştur.⁶ “İznik Dinsel İlkeleri” adı altında Athanase’in kaleme aldığı Kredo’da bilhassa Teslis’in ilk iki unsuru vuzuha kavuşmuştur: “Kredo’da inanılan Baba, ilâhtır ve herşeyin hâlıkıdır. Mesih ise, Allah’ın oğludur. Sadece Baba’dan doğmuştur. Böylece o da Baba’nın cevherinden Hak İlâhtır. Buna rağmen Oğul, yaratılmış değildir. Yerde ve gökte yapılan bütün şeyler Oğulla vücut bulmuştur. O, biz insanların kurtuluşu için gökten inmiştir, cesetlenip insan olmuştur.”⁷ İznik Konsili’nde Teslis’in Üçüncü unsuru olan “Ruhu’l-Kudüs” ün de aynı derecede Allah olduğu belirtilmişti. Ashında bu fikir ilk önce üçüncü asırda Origene (183/186 – 252/254) tarafından ortaya atılmış ve daha sonra resmen kabul edilerek özellikle Arius taraftarlarına karşı kullanılmıştır.⁸ İznik Konsilinde böylece kabul edilen Teslis doktrini, daha sonra Aziz Augustin’in V. asrın ilk yıllarında yazdığı “*De Trinitate*” adlı eseriyle iyice tamamlanacaktır.⁹

Fakat İznik Konsili’nde “Ruhu’l-Kudüs” ün tabiatı konusu mühem bırakılmıştı. IV. Milâdî asırda, İstanbul Patriği olan Makedonius, “Ruhu’l-Kudüs” ün yaratılmış olduğunu iddia edince ikinci genel Konsil İstanbul’da toplanmış¹⁰ ve “Ruhu’l-Kudüs”ün Baba ve Oğul’la

5 Yunan felsefesi ve Yeni-Eflatuncu tesirler için bk: Leon Gauthier, *Introduction a la Philosophie Islamique*, Paris, 1923, s. 70 vd.; Hilmi Ömer, *İsa Meselesi*, İst. 1931, s. 20-21; Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, Türk. Çev. H. Vehbi Eralp, İst. 1949, s. 110; De Lacy O’Leary, *İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, Türk. Çev. Hüseyin Yurdaydın-Yaşar Kutluay, Ank. 1971, s. 18; L. Goppelt, *Apostolic and Post-Apostolic Times*, Londra, 1970, s. 71-75; H.G. Wells, *Kısa Dünya Tarihi*, Türk. Çev. Ziya İhsan, İst. 1959, s. 141; Dr. Muhammedu’l-Behiy, *İslâm Düşüncesinin İlâhî Tarafı*, Türk. Çev. Fuat Sezgin, İst. 1948, s. 78-80; *Les Religions*, Paris, 1974, s. 641.

6 G. Welter, *Histoire des Sectes Chretiennes*, Paris, 1950, s. 49, 52; H. Lietzmann, *Histoire de l’Eglise Ancienne*, (Traduction Française) Prof. Andre Jundt, Paris, 1937, II, s. 110.

7 *Histoire des Sectes chretiennes*, s. 51,52; *Histoire de l’Eglise Ancienne*, II, s. 110.

8 *Histoire des sectes chretiennes*, s. 49.

9 *a.g.e.*, s. 49.

10 Bu konsile 150 üye katılmıştır. Bk. Dr. Abdul-Vâhid Vâfi, *el-Esfâru’l-Mukaddese Fi Edyân-ı Sâbiga*, Kahire, 1964, s. 103.

aynı cevherden olduğunu ve üçünün de ulûhiyet bakımından aynı seviyede olduğunu ilan etmiştir.¹¹

İkinci genel konsilden sonra, "Teslis İnancının" resmen kabul edildiği ve bunun dışındaki düşünüş şekillerinin "Rafizî" olarak kabul edildiğini görüyoruz.¹² Fakat Teslis'in resmî kilisece kabulü ve unsurlarının beyânı, Hristiyanlık dünyasındaki ihtilâfların sonunu getirmedi. Yine Konsiller toplandı, yeni yeni i'tizaller vukubuldu. Biz bunlardan sadece Teslis'in unsurları ile ilgili olan ve islâmî literatürlere görüşleri yansıyan birkaçının fikirlerini beyanla yetineceğiz.

IV. Milâdî asırda resmen açıklanan "Teslis Doktrin"ini Resmî Hristiyanlık daima korumuştur.¹³ Böylece Hristiyanlık "Üçte bir, birde üç" ilâh sistemini sürekli muhafaza etmiştir.

Hristiyanlığın oluşturduğu bu "Teslis Doktrinine göre, Allah Bir dir. Ancak İsa'nın Babasıdır. Bu şekliyle Allah da, Babalık niteliği vardır. Öyleyse Allah bir Baba olduğundan bu Baba oluş da Tanrıdır. Allah gönderdiği "Ruh" ile İsa'nın anasını gebe bırakmıştır. Bu Ruh, Tanrısal Ruh'dur. Buna "Ruhu'l-Kudüs" denir. Bu niteliği yüzünden, Ruh da Tanrı'dır. Meryem'in doğurduğu İsa ise, Oğul'dur. Ancak Tanrısal özden olan oğuldur. Bundan dolayı o da Tanrı'dır.¹⁴ İşte böyle "Üçte Bir, Birde Üç" Allah tasavvuru, Hristiyanlığın simgesi olmuştur.

IV. Lateran Konsili'nin Teslis hakkındaki kararını Hristiyan Teslis Doğmasının daha iyi anlaşılması için nakledeceğiz:

"Bu yüce gerçek biridir. O, anlaşılmaz ve dille ifade edilemez. O, gerçek Baba'dır, Oğul'dur, Kutsal Ruh'tur. Bu gerçek, cevher, öz, veya ilâhî tabiat, Üç varlığa aittir. O herşeyin temel prensibidir. O'nun dışında hiçbir şey yoktur. Bu realite doğmamıştır, doğurmamıştır, fakat Baba meydana getirmiş, Oğul meydana gelmiştir. Ruhu'l-Kudüs meydana gelmiştir."¹⁵

Hristiyan ilâhiyatı'nın bu ana doktrini konusunda yapılan bir takım karşı itirazlara, bir kısım Hristiyan bilginleri sıfat teriminden istifade ederek Teslisi izah etmeye ve bu dogmaya inananları hakk

11 A.A. Vasiliev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Türk. Çev. Doç. Dr. Arif Müfid Mansel, Ankara 1943, I., s. 100; Esfâru'l-Mukaddese, s. 103; Muhammed Ebu Zehra, Muhadarât Fî'n-Nasraniyye, Kahire, 1966, s. 147; Les Religions, s. 641.

12 Esfâru'l-Mukaddese, s. 105; Muhadarât Fî'n-Nasraniyya, s. 149.

13 Devletçe resmen kabul edilen hristiyanlık.

14 Dinler Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul, 1975, I., s. 272.

15 Denise Masson, Monotheisme Coranique et Monotheisme Biblique, Fransa 1976, s. 101.

göstermeye çalışmışlardır.¹⁶ İşte bunlardan birisi el-Kindî¹⁷ ve Fârâbî'nin muasırı olan Yahya b. Adiyî'dir (Öl. 364 / 974). Monofizit bir Hıristiyan feylesofu olan Yahya b. Adiyî, Hıristiyan Teslîsi'nin mantıkiyyetini ileri sürerek bunun her zaman isbatlamasının mümkün olduğunu belirtir.¹⁸

Yahya b. Adiyî'ye göre Teslis, aslında üç sıfatla mücehhez biricik cevher demektir.¹⁹ Bu sıfatları Akl (intellect), Akıl (connaissant), Mâkul (Connu)'la izah eden Yahya b. Adiyî, bu misallerde şunu demek istemiştir: "Biliyoruz ki Oğul (İbn) insan tabiatı ile birleşmiştir. O, bu haliyle Akl ile mukayese edilebilir ki, bilgi anında bilinmiş olan şeyin mücerred zâtı ile birleşmiş ve onunla birtek şey olmuştur. Fakat Mâ'kul, yani fiilen kavranmış şey, aksine bilgi olamaz, yani akl onu kavrar ve bu tarzda onunla birleşmiş olur. İşte bunun için Mâ'kul, insan tabiatıyla birleşmemiş olan Ruh'u'l-Kudüs'le, mukayese edilebilir."²⁰

Yine Hıristiyanlığın Teslis Dogması, Vücut-İlim-Hayat sıfatı tâbiriyle de izah edilmiş, Grek felsefesinin metafizik unsurları, Teslis'in uknumlarına uydurularak izaha çalışılmıştır.²¹

1. HIRİSTİYANLIKTA TESLİS'İN UNSURLARI:

Görüldüğü gibi "Teslis Dogması" üç ana unsuru içinde toplamaktadır. Baba-Oğul-Ruhu'l-Kudüs.²²

a) Baba = Allah:

Hıristiyan Teslis Dogması'nın birinci ve asil rüknü olan Baba, Hıristiyanlıkta Allah olarak tasavvur edilir. Bu tasavvur içinde Allah, en mükemmeldir, ve sonsuz saf bir ruhtur. O, herşeyin yaratıcısı ve sâhibidir.²³ Baba'ya Ruhta ve Hakikatte tapınmak gerekir. Bu tapınmayı bizzât isteyen Baba'dır.²⁴ Aslında Ruh olan Allah'ı²⁵ kimse gör-

¹⁶ a.g.e., s. 97.

¹⁷ Ebû Yûsuf, Ya'kub b. İshak el-Kindî (öl. 260 / 873) ile karıştırmamak gerekir. Bu, büyük İslâm filozofudur. Bahsedilen Kindî ise, Abdu'l-Mesih el-Kindî'dir.

¹⁸ Bk. Yahya b. Adi, Petits Traités Apologetiques, Neşr. ve Çev. Augustin Perier, Paris, 1920, s. 1920, s. 11; İslâm Düşüncesi, s. 224.

¹⁹ Petits traités Apologetiques de Yahya b. Adiyî, s. 11.

²⁰ a.g.e., s. 27; Dipnot: 1.

²¹ Bk. İslâm Düşüncesinin İlahî Tarafı, s. 88-92.

²² Bk. Matta XXVIII / 19.

²³ G. Descuffi, Hıristiyan Dini, İzmir, 1955, s. 11-12.

²⁴ Yuhanna: IV / 23-24.

²⁵ Yuhanna: IV / 24.

memiştir. Baba'nın kucağında olan biricik Oğul, kendisi onu bildirmiş-tir.²⁶ Hatta Baba ismini bizzat veren, İsa olmuştur: İsa, talebelerine öğrettiği bir duâda "Ey göklerde olan Babamız, ismin Mukaddes olsun; melekûtun gelsin. Gökte olduğu gibi yerde de senin irâden olsun." demiştir.²⁷ Bu inanca göre, Baba = Allah, göktedir.²⁸

Vatikan Ruhânî Meclisi'nin aldığı bir karar, Allah'ın insan ak-lının tabii ışığı sayesinde şüphe götürmez bir şekilde tanınabileceğini ilân etmiş, bunun aksini iddia edenin lânetlik olacağını bildirmiştir.²⁹ Yine Hıristiyan ilâhiyatında, Allah'ın dünyayı sevdiği ve imân ehli-nin helâk olmaması için, biricik oğlunu verdiği hususu belirtilir.³⁰

Hıristiyan Teslis Doktrinde esas olan "Baba" dır. O, herşeyin yaratıcısıdır. Cevherinde, Baba Allah, Oğul Allah, Ruh'u'l-Kudüs olarak görünürse de Bir'dir ve bölünme kabul etmez. Kredo'nun ilk unsuru olan Baba hakkında kabul edilen imân ilkesi de, bunu aynen gösterir.³¹

b) Oğul-Allah'ın Oğlu-Râb İsa:

«İznik dinsel ilkeleri» içinde Teslis'in ikinci unsuru olarak kabul edilen Oğul-Allah'ın Oğlu-Râb İsa'da Baba'nın Cevheri'nden kabul edilerek Hakk İlâh sayılmıştır. Yerde ve Gökte vücut bulan bütün şeylerin, Allah'ın oğlu, Râb İsa vasıtasıyla yaratıldığı kabul edilmiş ve insanların kurtuluşu için gökten indiği ilân edilmiştir.³² Allah'ın oğlu Râb İsa hakkındaki i'tizâlleri, ileriye bırakarak; resmî hıristiyanlığın, ikinci uknumu üzerinde kendilerini destekler mahiyette gösterdikleri İncil metinlerini inceleyelim:

Hıristiyan Kitab-ı Mukaddesi'nde "Allah'ın Oğlu" tâbiri çeşitli şekillerde geçmektedir: Bir yerde İsa için, "Sevgili Oğlum"³³ denirken, bir başka yerde "Sen Hayy olan Allah'ın Oğlu Mesihsin"³⁴ denmiştir. Yine bir başka yerde "Baba'nın kucağında biricik oğul"³⁵ tâbiri

26 Yuhanna: 1/18.

27 Matta: VI/9-10; Luka: XI/2; Les Religions, s. 436.

28 Markos: XVI/19.

29 F. Challaye, Dinler Tarihi, Türk. Çev. S. Tiryakioğlu, İst. 1960, s. 194.

30 Yuhanna: III/16.

31 Bk. Histoire des sectes chretiennes, s. 52; Histoire de l'Eglise Ancienne, II, s. 110; Hıristiyan Dini, s.4.

32 Histoire des sectes chretiennes, s. 52; Histoire de l'Eglise, II, s. 110.

33 Matta: III/17; XVII/5; Markos: I/II; IX/7; Luke: IX/35.

34 Matta: XVI/16; Markos: III/11.

35 Yuhanna: 1/18; III/16.

kullanılmıştır. Pavlus ise, “Rab İsa ile Babasının” aynı seviyede ta’ziz edilmesini ister.³⁶ Yine “İsa’yı Allah’ın kendi oğlu” olarak³⁷ ve “Başkâhinimiz Allah’ın oğlu İsa” diyerek³⁸ niteler. Yuhanna ise “Allah’ın oğlu İsa’nın günahlarımıza kefâret olarak” geldiğini belirtir.³⁹ Ve “İsa’nın Allah’ın oğlu olarak kabulünü” teşvik eder.⁴⁰

Resmî Hristiyanlığın kabul ettiği bu dogma da yüzyıllardır Kilitise ve teoloji kitapları vasıtasıyla hristiyanlık âlemine empoze edilmiştir. Din okullarında, Hristiyan dininin imân ilkesi olarak öğretilen “İsa Mesih’in Rablığı” körpe dimağlara çok erken yaşlarda nakşedilmektedir.

Bu öğretilerde ifadesini bulan Trinite (Teslis’in)’nin ikinci önemli unsuru, şöylece belirtilmiştir:

“İsa, söz ve hareketleriyle Allah olarak davrandı. Bu suretle Allah, görünüşü ile günahları affetti. Kendi İlahî varlığını mucizelerle isbat etti. Ben ve Babam biriz, dedi. Yahudiler, bunu küfür sayarak O’nu taşlamak istediler. Platos’un Mahkemesinde kudretle ve açıkça “Ben Allah’ın oğluyum” dedi. Bu açık ve doğru söz yüzünden Haç’a gerdiler. Böylece ölümü ile, kendi Allahlığına şahitlik etti.”⁴¹

c) Ruhü’l-Kudüs-Kutsal Ruh-Allah’ın Mukaddes Ruhü:

Hristiyan teolojisinde Teslis Doktrininin üçüncü unsuru, “Ruhu’l-Kudüs”tür. İznik Konsilinde resmen kabul edilen Ruhü’l-Kudüs’ün M. 381 de İstanbul’da toplanan İkinci Konsil’de Baba ve Oğul’la Cevher’den olduğu kabul edilerek aynı seviyede İlah olduğu ilân edilmiştir.⁴² Esasında “Ruhu’l-Kudüs’ün, Allah ve Oğul derecesinde ulûhiyetini III. asırda büyük Hristiyan ilâhiyatçısı Origene (183/186-252/254) hararetle savunmuştur.⁴³ İznik Konsili’nden itibaren Teslis’in bilhassa ikinci unvanı üzerinde, birçok ihtilâflar olmuş ve bunun halli için birkaç Konsil daha toplanmıştır. Fakat bu konsillerde “Ruhu’l-Kudüs” konusunda birşey söylenmemiştir.⁴⁴ Ancak IX. asrın ortalarında Ruhü’l-Kudüs’ün çıktığı yer konusunda ihtilâf alevlenmiş ve

36 Pavlus’un Romalılara Mektubu: XV/6.

37 İbranilere Mektup: I/2.

38 İbranilere Mektup: IV/14.

39 Yuhanna: I. Mektup: V/10.

40 Yuhanna: I. Mektup: IV/14.

41 Bak. Hristiyan Dini, s. 58.

42 Les Religions, s. 641; Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 100.

43 Histoire des sectes chretiennes, s. 49.

44 Muhadarât Fi’n-Nasraniyye, s. 178.

bu konuda çok şiddetli tartışmalar başlamıştır. Neticede M. 869'da İstanbul'da bir Konsil toplanmış ve şu kararları almıştır:

- 1- Ruhü'l-Kudüs, Baba ve Oğul'dan neş'et etmiştir.
- 2- Hıristiyanlık âkidesiyle ilgili hüküm mercii, Roma Kilisesi'dir.
- 3- Roma Kilisesi'nin aldığı bütün kararlar, bütün Hıristiyanlar için geçerlidir.⁴⁵

Böylece Resmî Kilise, "Ruhu'l-Kudüs'ün hem Baba'dan, hem de Oğul'dan çıktığını resmen ilân etmişti."⁴⁶ Fakat Roma Kilisesi'ne karşı tepkiler dinmemişti. M. 869 İstanbul Konsili'nde "Afaroz" edilen Patrik Photius, 10 yıl sonra İstanbul'da M. 879'da yeni bir Konsil toplamış ve bu konsilde "Ruhu'l-Kudüs"ün sadece Baba'dan doğduğunu kabul ettirmişti.⁴⁷

Böylece M. 869 Konsili'ne "Lâtin Batı Konsili", M. 879 Konsili'ne de "Yunan Şark Konsili" denmişti.⁴⁸ Artık bundan böyle "Lâtin Batı Kilisesi"ni Roma'da Katolik Kilisesi temsil edecektir. Yunan Kilisesi'ni ise "Şark Kilisesi" temsil edecektir.⁴⁹ Bunlardan birinciye "Roma Katolik Kilisesi", ikinciye "Rum Ortodoks Kilisesi" denir.⁵⁰

Doğu ve Batı Kiliseleri, Ruhü'l-Kudüs'ün çıkışı konusundaki ihtilâflara rağmen, Ruhü'l-Kudüs'ün Trinite'nin üçüncü unsuru olması konusunda ihtilâf etmezler. Böylece, Baba-Oğul-Ruhu'l-Kudüs tek cevherde toplanmış Üç ilâhtır. Hepsî ebedîdir. Ulûhiyette müsâvîdirler.

İncillerde de Trinite'nin üçüncü unsuru olan Ruhü'l-Kudüs'e birtakım kutsiyetlerin izâfe edildiğini görüyoruz. Meryem'i, cinsî birleşme olmadan gebe bırakan Ruhü'l-Kudüs'tür.⁵¹ Birçok sözler bağışlandığı halde İncil'e göre, "Ruhu'l-Kudüs"e karşı söz söyleyen bağışlanmayacaktır.⁵² Yine İncil'e göre, İsa'nın vaftizi ânında bir güvercin şeklinde İsa'nın üstüne konan ve İsa'nın oğulluğunu açıklayan Ruhü'l-Kudüs'tür.⁵³

45 Muhâdarât Fi'n-Nasrâniyye, s. 179; Esfâru'l-Mukaddese, s. 112.

46 Les Religions, s. 641; Dr. Muhammed Câbir Abdu'l-Alî, el-Hıynî, Dirâsat İslâmîyye fi'l-Aka'id ve'l-Edyân, Mısır, 1971, s. 247.

47 Muhâdarât Fi'n-Nasrâniyye, s. 178-179; Esfâru'l-Mukaddese, s. 112.

48 Muhâdarât s. 179; Esfâru'l-Mukaddese, s. 112.

49 Bk. Les Religions, s. 94; Muhâdarât, s. 178-179; Esfâru'l-Mukaddese, s. 112.

50 Esfâru'l-Mukaddese, s. 114.

51 Matta: I/18.

52 Matta: XII/32; Markos: III/29; Luka: XII/10.

53 Luka: III/22.

2. TESLİS'DEN KAYNAKLANAN İ'TİZALLER:

M. 325 tarihinde İznik'te toplanan Konsil'le, temelleri atılan Hıristiyan Teslis Doğması'nun ana unsurları üzerinde; o zaman başlayan tartışma⁵⁴ daha sonraki yıllarda Teslis'i meydana getiren uknumların

54 Reforma kadar Hıristiyanlık birliğini tehdit etmiş olan i'tizaller arasında Arius'un gücü ile, yayılması ile, müddeti ile ilk sırayı işgal eder. Arius hareketi, bir i'tizâl veya bir mezhepten daha zitade büyük bağımsız bir Kilise'dir. Kendine bağlı piskoposları, ilâhiyatçıları, konsilleri vardır. Bu Kilise, IV. Milâdi asra başlarında doğmuştur. Aynı asrın sonundan önce Roma İmparatorluğu'ndan sökülüp atılmıştır. Arianisme, İtalya barbarlarının ilk kralıklarında, Gaule'da, İspanya'da, Afrika'da tekrar görülmüşse de VII. asrın sonunda tamamen, kaybolmuştur. III. asrın ikinci yarısında Libya'da doğan Arius, daha sonraki yıllarda İskenderiyye papazı olmuştur. Ciddi, sert tabiatlı, çok bilgili, dialektikte çok mâbir, faat gurur dolu, aynı zamanda kurnaz bir adamdır. M. 318'e doğru bir tartışma esnasında doktrininin temelini ortaya koymuştur. Arius, şöyle diyordu: "Eğer, Baba, Oğul'u meydana getirdi ise; Oğul'un varlığının bir başlangıcı olacaktı. Netice itibariyle, hulûl etmiş olan keime ebedî değildir. Allah yaratmamıştır, doğmamıştır, başlangıcı yoktur. Oğul, Baba'dan çıkmamıştır ve Baba ile de karışmamıştır. Çünkü böyle düşünüldüğünde Baba birleşmiş, bölünebilir, değişken bir varlık olmuş olur." Arius, bu görüşü ile Yahudi Philon'un Lagos doktrininin de tesirinde kalmadığını gösterir. Çünkü Philon, doktrini için şöyle diyordu: "Bizi yaratmak isteyen Allah', bizi kendisi ile yaratmak için önce, Logos, hikmet, Oğul adını verdiği bir varlık yaptı. O halde iki hikmet var: Biri Allah'ın hikmetidir. O'nunla beraber mevcuttur. Oğul'a gelince, O, bu hikmetin içinde yapılmıştır. Çünkü O, ona iştirak ediyor. O, hikmet ve Logos diye adlandırılıyor."

Allah ile Oğul'u aynı hikmet içinde düşünen Philon'dan ayrılan Airius, Oğul, ne eşitlik ne de cevherde Baba gibi değildir. Oğul'un yaratılmadığı bir müddet geçmiştir, der.

Teslis konusunda da, Teslis'in üç uknum ihtiva ettiğini kabul eder. Fakat uknumların farklı ve ayrı cevherler olduğunu, tabiatlerinin de ayrı olduğunu belirtir. Böylece Arius'a göre, Baba'nın, Oğul'un, Ruhul-Kudüs'ün zatlara, tabiatleri sonsuza kadar ayrıdır. O halde ona göre kelime (Verbe) de, Baba'dan ve Ruhul-Kudüs'ten ayrıdır. O ayrıca Mevcut'tur. Yine ona göre, Oğul'un Baba ile hiçbir Müsterek yönü yoktur.

Din ve felsefenin uzlaştırılmasındaki maharetiyle, kurucusunun işlek zekâsı ve taraftarlarının gayreti ile desteklenmiş bir progpaganda ile Arienne i'tizâlî, özellikle Hıristiyanlık için tehlikeli olmuştur.

Nihayet, M. 325'de İznik'te toplanan "İlk Genel Konsli" de alınan "Dinsel İlkeler" le Arius ve Arianisme Resmî Hıristiyanlık'tan Aferez edilmiştir.

Arianism'i, modern dünyada özellikle Teslis'e karşı olan Protestan Mezhepleri içinde muhtelif şekillerde görmekteyiz. Bunların en belirginini Sociniens'lerdir. Bu konuda daha geniş bilgi için Bk:

- G. Welter, Histoire des sectes chretiennes, Paris, 1950, s. 48-56.
- Georges Ostrogdrsky, Histoire de l'Etat Byzantin, Paris, 1956, s. 75.
- Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihinin Giriş, Ank. 1955, s. 133.
- Prof. Dr. M. Taplamacıoğlu, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank. 1963, s. 193.
- İslâm Düşüncesinin ilâhî Tarafı, s. 81.
- İslâm Düşüncesinin Tarihteki Yeri, s. 27.
- Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 66.
- Esfârul-Mukaddese, s. 101.
- Muhâdarât Fi'n-Nasrâniyye, s. 165-166.

mahiyetine inkılâb etmiş ve birçok i'tizâllerin (firkaların) doğmasına zemin hazırlamıştır. Teslis Doktrini'nin mahiyeti üzerindeki tartışmalardan çıkan i'tizâllerin inanç sistemi, Hıristiyanlığa karşı yazılmış İslâmî reddiyelere yansması bakımından bilhassa bu kristolojik mahiyetteki cereyanların incelenmesinde yarar vardır. İslâmî reddiyelerde görüşleri belirtilen kristolojik cereyanların müntesiplerinin, İslâm fütûhatlarıyla İslâm idaresi altına girmeleri ve İslâm'ın "Dinî müsamaha ortamında" meydana gelen bir takım dinî tartışmaların, İslâmî reddiyelerde ifadesi ayrıca bu Şark i'tizâllerini incelemeyi zarurî kılmaktadır.

a) MAKEDONIUS VE TARAFTARLARI:

M. 325'de "İznik Dinsel İlkeleri" adı altında, resmen kabul edilen Teslis Dogması'na karşı gösterilen reaksiyon, Arius'tan sonra da devam etmiş ve uknumların mahiyeti üzerinde Hıristiyanlık âleminde çok şiddetli tartışmalar olmuştur. Bu tartışmalar nedeni ile genel konsiller toplanmış, birçok Hıristiyan fırkasının afarozuna kararlar alınmıştır.

İşte afaroza uğrayan firkalardan birisi de IV. Milâdi asırda İstanbul Patriklik makamını işgal eden Makedonius fırkası olmuştur.⁵⁵ Makedonius, Ruh'u'l-Kudüs'ün ulûhiyetine karşı çıkmış ve resmî hıristiyanlığın (Devlet Hıristiyanlığının) kabul ettiği "Ruh'u'l-Kudüs" ün ulûhiyetine, inanmanın zarurî olmadığını beyan ederek⁵⁶ onun yaratılmış olduğunu iddia etmiştir.⁵⁷ Makedonius'un, Ruh'u'l-Kudüs'ün kadimiyetini ve ulûhiyetini inkârı nedeniyle halk arasında meydana getirdiği tefrikaya son vermek üzere, Theodosius'un emriyle M. 381'de I. İstanbul Konsili toplanmış ve "Ruh'ul-Kudüs'ün Allah'ın ruhundan başka bir mânâ ifade etmediği, O'nun, Allah'ın ruhunun aynı olduğu, Ruh'u'l-Kudüs'ün mahlûkiyetinin kabulü, "Allah'ın mahlûkiyetini gerektireceği" görüşü kabul edilerek, aksi görüş sahibi Makedonius ve taraftarlarının afarozuna karar verilmiştir.⁵⁸

b) NESTURİLER:

Teslis'den kayaklanan çok önemli kristolojik cereyanlardan birisi de V. Milâdi asırda afroz edilen Nesturilik hareketidir. Nesturilik hareketi daha çok, Teslis dogmasının ikinci uknumuna bağlı bir hareket ola-

55 Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 100; Esfâru'l-Mukaddese, s. 103; Muhâdarât, s. 170.

56 Muhâdarât, s. 171.

57 Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 100.

58 Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 100; Esfâru'l-Mukaddese, s. 103; Muhâdarât, s. 147-148; Histoire des Sectes Chrétiennes, s. 57.

rak görülür. İkinci uknumun mahiyeti üzerindeki tefekkürde, Antakya ilâhiyat ekolü özellikle İsa'nın, insan tabiatı üzerinde durmuş ve bundan dolayı İnsan-Allah inancına doğru yönelmiştir.⁵⁹ Daha idealist olan İskenderiyye ekolü ise, İsa'nın şahsında cesetlenmiş bir Allah'tan bahsederek İsa'nın ulûhiyeti üzerinde ısrar etmiştir.⁶⁰ Böylece Antakya ve İskenderiyye ekolleri iki ayrı Helenistik temayülün tesiri altında, İsa'nın tabiatı problemini ele almaya yönelmişlerdir. Neticede daha felsefi olan İskenderiyye, İsa hakkındaki düşüncüyü Bizans düşüncesine bırakacak ve İncillerin mistik mânâlarını araştırmaya bağlı kalacaktır.⁶¹ Daha tenkitçi ve Aristocu olan Antakya, lâfzî mânâların takibinde diyalektik bir metodu tercihe yönelecektir.⁶²

İşte bu iki ayrı tesirle İskenderiyye ekolü, İsa'nın şahsiyetindeki birlik üzerinde durmuş, iki tabiatın ayrılığını inkâra gitmiştir.⁶³ Antakya ekolü ise, İsa'nın tabiatındaki ayrılık üzerinde ısrar ederek, İsa'nın şahsiyeti ile Kelimenin (Verbe) ayrılığını isbata yönelmiştir. Bu iki karşıt temayülden Şark'ın iki büyük itizâli doğacaktır. Monophysisme, Nestorianism.⁶⁴

Nesturi hareketinin öncüsü olan Nestorius (öl. M. 450), Antakya ilâhiyat ekolünün iki büyük şahsiyeti olan Diodorus ve onun talebesi Theodore (393-438) 'ın tesirinde kalmıştır.⁶⁵ Şark İmparatoru II. Theodos'un lufu ile M. 428'de İstanbul Patrikliğine getirilmiştir.⁶⁶ Suriye asıllı olan Nestorius, ateşli, bilgin ve becerikli bir hatiptir. Önce, Arius taraftarları ile yaptığı şiddetli mücadelede kendini göstermiş, fakat az sonra bir başka kristolojik ayrılığa düşmüştür.⁶⁷ Antakya ilâhiyat ekolünün teolojik görüşlerinden kaynaklanan Nesturi hareketi, İsa'nın tabiatı problemini ele amış ve İsa'nın iki tabiat sahibi bir varlık olduğu tezini ileri sürmüştür.⁶⁸

Hareketin öncüsü Nestorius, İsa, içinde Allah'ın kelimesinin bulunduğu bir insandan başka bir şey değildir diyerek İsa'nın İnsan-Allah

59 Histoire des Sectes Chrétiennes, s. 59 vd..

60 a.g.e., s. 59.

61 Pierre Rondot, Les Chrétiens d'Orient, Paris, 1955, s. 140.

62 a.g.e., s. 140.

63 a.g.e., s. 140.

64 a.g.e., s. 140.

65 Dr. Cevad Ali, Tarihu'l-Arâb Kable'l-İslâm, Bağdad, 1966, VII., s. 73.

66 Histoire des Sectes chretiennes, s. 59, Nestorius bu görevde M. 431 'e kadar kalmıştır. Bk. Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, s. 193.

67 Histoire des Sectes chretiennes, s. 59.

68 Les chrétiens d'orient, s. 41; Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 122; Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, s. 193; Histoire des sectes chretiennes, s. 59.

değil, sadece Allah taşıyıcısı olduğu kanaatini izhar etmiştir.⁶⁹ Böylece İsa, Nestorius'a göre, iki ayrı uknumdan teşekkül ediyordu. Bu uknumlardan biri ilâhî, diğeri insanî idi⁷⁰ Bu durum, İsa'nın ulûhiyetine hâlel getirmiyordu. Çünkü İsa ona göre, beşerî tabiatıyla tam insan, ilâhî tabiatıyla de tam ilâhtı.⁷¹

Hatta Nestorius, ilâhî birliği korumak için Yuhanna İncili'nin "Baba ve Oğul biriz"⁷² kutsal metnini, delil olarak alıyordu. Yine Nestorius'a göre bu iki tabiat İsa'da müstakil olarak mevcuttur. Önce veya sonra birleşme bahis mevzuu değildir.⁷³

Bu nazariye, Meryem'i, beden, nefis ve akli nefsten ibaret, insan İsa'nın annesi olarak tavsif edecek bir şekilde ifade edilmiştir. Bunun ifade etmek veya ediyor görünmek istediği mânâ şu idi, ki, doğduğu zaman İsa, sadece bir insandı, sonra Logos (Kelâm = Kelime) 'un insan bedenine girmesiyle, Allah olmuştu.⁷⁴ Nestorius'a göre Meryem, İsa'nın insâniyetinin annesidir, ulûhiyet tabiatının değil. Bunun için Meryem "Allah'ın Annesi = Theotokos" olarak çağrılmaz. O, sadece İsa'nın annesidir (Christotokos). Meryem, kendinden daha önce olan bir şeyi doğuramaz. O, bu haliyle sadece bir insan annesidir (Anthropotokos).⁷⁵

Nihayet Nestorius bütün bu görüşlerini, şöyle bir araya getiriyordu:

"Teslis'in ikinci uknumu olan ilâhî kelimenin bir annesi vardır. Beden ancak beden doğurur. Allah bir kadından doğmuş olamaz. Meryem, içinde kelimenin hulûl ettiği bir insan doğurmuştur. Kelime, ölümlü bir insan içinde cesetlenmiştir. Fakat o, ölümsüzdür. İçine hulûl ettiği şeyi o diriltmiştir."⁷⁶

Nestorius ve taraftarlarının temsil ettikleri bu görüşler, Hıristiyanlık dünyasını yeni bir karışıklığa sürüklemek üzereydi. Gittikçe gelişen Nesturi hareketi, Resmî Hıristiyanlığı tehdit etmeye başlamıştı.⁷⁷

69 Histoire des sectes chretiennes, s. 59.

70 Histoire des sectes chretiennes, s. 59; Alain Ducellien, Le Miroir de l'Islam, Paris, 1971, s. 11.

71 Raymond Janin, Les Eglises Orientales et les Rites Orientaux, Paris, 1926, s. 503.

72 Yuhanna: X/30.

73 Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 122.

74 İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri, s. 28.

75 Histoire des Sectes chretiennes, s. 59; Bizans İmpa. Tarihi, I., s. 122; Les chetiennes d'orient, s. 42.

76 Histoire des sectes chrétiennes, s. 60.

77 Histoire des sectes chrétiennes, s. 60.

İşte Nestorius'un başlattığı bu i'tizâle son vermek ve hristiyan birliğini korumak amacıyla İskenderiyye ve Roma psikoposlarının önderliğinde "Üçüncü Genel Konsil" M. 431'de Efes'te toplanmıştı.⁷⁸ Efes Genel Konsili'ne İskenderiyye Patriği Cyrille başkanlık etmişti.⁷⁹ Efes Konsili, Nestorius ve taraftarlarını aforoz ederek "Katolik Kredosu"nu kabul etmişti. Bu imân ilkelerine göre: "İsâ'da iki Tabiat (Hypostatiquement) birleşmiş, insaniyet ve ulûhiyyet bir tek uknum olmuştur. Bâkire Meryem bir insan annesi değil, ilâhî bir uknumun annesi olarak, Allah annesidir.⁸⁰

"Efes Konsili" Aforozu'ndan sonra, M. 435'de Libya'ya sürülen Nestorius, orada birkaç sene sonra ölmüştür.⁸¹ Daha sonra Edesse (Urfa)'ye sığınan Nestorius taraftarları, orada uzun müddet doktrinlerin öğrettikleri bir okul açmışlardır.⁸² Bu okul daha sonra M. 489'da İmparator Zenon tarafından kapatılmıştır.⁸³

Bundan sonra da Nestorius cereyanının durmadığını ve İran'a iltica ederek Nusayb'in'de yeni bir okul tesis ettiklerini görüyoruz.⁸⁴ Politik nedenlerle İran'da hüsn-ü kabul gören Nesturilik kısa zamanda gelişmiş; misyonerleri sayesinde bütün Orta Asya'yı, Arabistan'ı ve Hindistan'ı propaganda sahası içine almıştır.⁸⁵

Nesturiliğin İran'da ilk yayılması Sasânî Hanedanı zamanına rastlar. Buradaki en eski Nesturi kiliseleri IV. ve V. asırlardan kalmadır.

Sasâniler devrinin muayyen bir safhasında Nesturilerin oynadığı rol; Yemen'in M. 597'de İranlı kumandan Vahriz tarafından zaptı sırasında bu memleketin Nesturilik akîdelerini kabul etmesini izah eder.⁸⁶ Hristiyanlık, Arab Yarımadasını İran nüfuz bölgesine, yani Hadramut'un Şarkı ile Palmyra'nın doğusuna Nesturilik şeklinde girmişti.⁸⁷ Arabistan'ın Doğu sahilinde altı Nesturi piskoposluğu vardı ki bunların

78 Histoire des sectes chrétiennes, s. 60; Bizans İmp. Tarihi, I., s. 122; Le Miroir de l'Islam, s. 11; Muhâdarât, s. 150-151.

79 Histoire des sectes chrétiennes, s. 60.

80 Histoire des sectes chrétiennes, s. 60; Muhâdarât, s. 151; Esfârü'l-Mukaddese, s. 110.

81 Bk. Histoire des sectes chrétiennes, s. 60.

82 Histoire des sectes chrétiennes, s. 60; Les chrétiennes d'orient, s. 42; Bizans İmp. Tarihi, I., s. 123; Muhâ, darats. 151; İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri, s. 29.

83 Histoire des sectes chrétiennes, s. 60; Bizans İmp. Tarihi, I., s. 123.

84 Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 123.

85 Bizans İmp. Tarihi, I., s. 123; İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri, s. 29; Histoire des sectes chrétiennes, s. 61.

86 İslâm Ansiklopedisi, IX., s. 208.

87 a.g.e., IX, s. 208.

ilk tesis edileni, Oman'daki idi. Sokotra adasındaki hristiyan cemaatinine rahiplerini İran Katolikosu gönderiyordu. Bu irtibat sadece deniz yolu ile sağlanabiliyordu.⁸⁸

İşte bu suretle Hz. Peygamber'in bi'seti zamanında Güney Arabistan Kilisesi, Nesturi akîdesine göre kurulmuş bulunuyordu. Necranlıların reisi Seyyid'in Peygamber huzuruna Piskopos İşoyâb ile beraber çıkmış olması buna delil olarak alınabilir.⁸⁹ Yalnız İbn Hişam'ın bildirdiğine göre, Medine'ye gelen 60 kişilik Necran heyetinden bazılarının Melkitî Hristiyan Mezhebine bağlı olduklarını, kendi aralarında itikad ayrılıkları içinde bulduklarını görüyoruz.⁹⁰ Böylece Necran hristiyanlarının Melkitî ve muhtemelen Nesturi Hristiyan mezheplerine bağlı oldukları anlaşılıyor.

Nesturilik hareketinin izleri zamanımıza kadar intikal etmiştir. Bugün de Mezopotamya'da küçük bir Nesturi Kilisesi'nin olduğu söylenir.⁹¹

Nesturiler, başlangıçta İsa'da beşerî ve ilâhî iki ayrı taitatın varlığını ileri sürmekle beraber, daha sonra Nestorius'un görüşünden saparak, İsa'daki Lâhut ve Nâsüt'un mezc olduğu fikrini savunmuşlardır.⁹²

c) MONOFİZİTLER-YA'KUBİLER:

Efes Konsili'nden sonra, Nesturiliğe karşı baş gösteren reaksiyon neticesinde doğan, fakat tamamiyle zıt bir istikâmette gelişen yeni bir cereyan ortaya çıkmıştır.⁹³ Bu cereyan, İsa'da iki tabiat yerine monophsite bir karakter görüyordu. Bu fikriyatın habercisi Laodicee (Denizli yakınlarında bir şehir) piskoposu olan Apollinaire idi.⁹⁴ IV. asrın ikinci yarısında İsa'nın günahattan kurtarıcı doktrinini inkâr ederek "Ulûhiyet ve ceset bir tek tabiatı oluşturan iki kısımdır. Tıpkı normal bir insanın içinde ruh ve cesetten müteşekkil bir tek tabiata sahip olduğu gibi" diyen Apollinaire, Aristo felsefesinin tesirinde İncil metinlerini yorumluyordu.⁹⁵ Böylece İsa'nın şahsında, aktif ve mânevî bir eleman olan Kelime'nin (Logos) ulûhiyeti, diğer bir taraftan passif bir unsur olan maddenin beden oluşu kabul edilmiş oluyordu.⁹⁶

88 a.g.e., IX, s. 208.

89 a.g.e., IX, s. 208.

90 İbn Hişam, es-Sıra, Kahire, 1955, II., s. 224; Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, Türk. Çev. Sait Mutlu, İst. 1966, I., s. 413.

91 Bak. Histoire des sectes chrétienne, s. 61.

92 Esfârü'l-Mukaddese, s. 111; Muhâdarât, s. 175.

93 Bizans İmp. Tarihi, I., s. 123.

94 Histoire des sectes chrétiennes, s. 62.

95 Histoire des sectes chrétiennes, s. 62.

96 Histoire des secdes chrétiennes, s. 62; Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, s. 193.

İşte Apollinaire'e isnad edilen bu düşünceler, daha sonra gelişecek olan Monofizitliğin habercisi durumundadır.⁹⁷ Monofizit hareketin iki önemli siması vardır: İskenderiyyeli Cyrille, İstanbul Manastır Reisi Eutyches.⁹⁸ İsa'nın ilâhî tabiatına üstünlük atfeden iskenderiyeli Cyrill'in taraftarları, İsa'da insânî tabiatın ilâhî tabiat içinde kaybolduğu, böylece; İsa'da yalnız bir ilâhî tabiatın mevcut olduğu neticesine vardılar. Neticede Monofisizm tam olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁹

Sağlam birer monofizit olan İskenderiyye Patriği Dioskor ve İstanbul Manastır Reisi Eutyches zamanında, Monofizitlik çok büyük ilerlemeler kaydetmiştir.¹⁰⁰ Hatta, devrin imparatoru Theodos II. de Monofizit tefekkürü kabul etmiştir.¹⁰¹

Fakat İstanbul Patrikliği ve Papa Leon I, bu yeni i'tizâle karşı çıkmışlardır.¹⁰² Buna rağmen Monofizitlerin gayretiyle M. 449'da Efes'te bir Konsil toplanmış ve İsa'da iki tabiatın varlığını kabul edenlere aforoz diye bağrılmıştır.¹⁰³ Fakat, İstanbul Patrikliği ve Papa Leon I, bu Konsili tanımamışlar, M. 449 Efes Konsili'ni "Efes Şekavet-i - Efes Haydutluğu" olarak nitelemişlerdir.¹⁰⁴

Monofizit olan Theodos II.'nin ölümünden sonra yerine çocuğu olmadığı için, kızkardeşinin kocası Marçian geçmişti. Yeni İmparator Marçian, selefinden çok ağır bir dinî ortam miras almıştı. Monofizit fikriyata rağbet göstermeyen Marçia "IV. Genel Konsil" i M. 451'de Calcedoine (Kadıköy)'da toplamıştır.¹⁰⁵ "Kadıköy Konsili"nin, bütün Hıristiyanlık tarihi içinde çok önemli bir yeri vardır.¹⁰⁶ Konsil'e 520 den fazla delege katılmış¹⁰⁷, Papa bizzat Kardinaller tarafından temsil edilmiştir.¹⁰⁸ Konsil, "Efes Şekaveti" nin kararlarını reddederek Monofizit fikriyatın temsilcilerini aforoz etmiş ve bilhassa ilk iki Konsil'e dayalı bir inanç formülü benimsemişti.¹⁰⁹

97 Histoire des sectes chrétiennes, s. 62.

98 Bieans İmp. Tarihi, I., s. 123; Histoire des sectes chrétiennes, s. 62.

88 Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 123.

100 a.g.e., I., s. 123.

101 Histoire des sectes chrétiennes, s. 62; Bizans İmp. Tarihi, I., s. 123.

102 " " " " " "

103 " " " " " "

104 " " " " " "

105 " " " " " "

106 Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 131.

107 Historire des sectes chrétiennes, s. 62.

108 Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 131.

109 Histoire des sectes chrétiennes, s. 62; Bizans İmp. Tarihi, I., s. 131.

Resmî Kilise'nin ve Bizans hükümetinin resmî iman ilkesi olan Kadıköy Konsili'nin iman formülünün muhteviyatı şöyle idi:

“Râb İsâ Mesih, ulûhiyette tam olarak, hakikî Allah ve hakikî insandır. Ulûhiyette Baba ile aynı cevherden; insâniyette bizimle aynı cevherdendir. O, Allah'ın annesi Bâkire Meryem'den iki tabiath biricik oğul olarak doğmuştur. Tabiatların karışma ve bölünmesi bahis mevzuû değildir. Tabiatların herbiri kendi özel varlığını korumuştur.”

Kadıköy Konsili ile aforoz edilen Monofizit doktrin¹¹⁰, Bizans devleti bünyesindeki desteğini kaybederek zaafa uğramıştır. Fakat bu, Monofizit i'tizâlin sonu demek değildi. Bizans hükümetinin, V. asırda, Kadıköy Konsili'nin iman ilkelerine sâdik kalması, Monofizitliğe ağır bir darbe vurmakla birlikte, İmparatorluğun Şark vilâyetlerini bilhassa Suriye ve Mısır'ı kendinden uzaklaştırmıştı.¹¹¹ Sinmiş gibi görünen Monofizit i'tizâl ise, daha sonra Urfa Piskoposu olan Jacques Baradai tarafından M. VI. yüzyılda yeniden canlandırılmıştır.¹¹² Jacques Baradai'den itibaren Monofizit hareket “Ya'kûbî” veya “Ya'kûbîler” ismi altında devam etmiştir.¹¹³ Üstelik günümüzde bile “Ya'kûbî Kilisesi” adı altında bu i'tizâl hâla mevcuttur.¹¹⁴ Ya'kûbîlerin Musul ve çevresine başkanlık eden bir patrikleri vardır. Ermenistan'da Etshmiadzin'de bir (Catholicos) ile Mısır'da İskenderiyye Kıptî Patriği ile¹¹⁵ Monofizit düşünce varlığını korumaktadır. “Kıptî Kilisesi”, Monofizit doktrinini *Habeşistan'a* kadar yaymıştır. Bu kilisenin bugün, 3 milyona yakın müntesibi vardır.¹¹⁶

Eğer Nesturiliğin anlamsız birkaç kalıntısı bir yana, Monofizitlik, zamanımıza kadar muhafaza edilmiş olan eskinin en büyük i'tizâli olarak kabul edilebilir.¹¹⁷

Yakın Doğu'da bugün üç Monofizit Kilisesi vardır:

- 1- Ya'kûbî Kilisesi,
- 2- Kıptî Kilisesi,
- 3- Ermeni Kilisesi.¹¹⁸

110 Histoire des Sectes chrétiennes, s. 62; Bizans İmp. Tarihi, I., s. 131.

111 Bizans İmparatorluğu Tarihi, I., s. 131.

112 Histoire des sectes chrétiennes, s. 62; Muhâdarât, s. 175.

113 Histoire des sectes chrétiennes, s. 62.

114 a.g.e., s. 63.

115 a.g.e., s. 63.

116 a.g.e., s. 63.

117 a.g.e., s. 63.

d) MELKİTLER:

Hıristiyan Teslis Doktrininden kaynaklanan kristolojik cereyanlardan birisi de "Melkit Hıristiyan Doktrini" dir. Aslında Melkit Hıristiyanlığı, bir i'tizâl hareketi değil, Resmî Hıristiyanlığın temsilcisi olan Kilise fikriyatının savunucusudur. M. 451 Kadıköy Konsili ile afaroz edilmiş olan Monofizit temayülün sâlikleri, Resmî Kiliseye bağlı kalan hasımlarına Melkit adını vermişlerdir.¹¹⁹ Böylece adını hasımlarından alan Melkit Hıristiyanlığı M. 451'de Kadıköy'de yapılan IV. Genel Konsil'in kabul ettiği iman ilkelerine bağlı kalan Roma Hıristiyanlığının da, bir adı olmuş oluyor.¹²⁰

Melkit Hıristiyanlığının müntesiplerini, Mısır ve Suriye'ye yerleşmiş olan Rum kolonileri ile bir kısım yerli hıristiyan ahali meydana getiriyordu.¹²¹

İslâmî literatürde Melkitlerden, Melkaiyye, Melikiyye, Milkaniyye olarak bahsedilmiştir.

Melkit Hıristiyan Doktrininin "İman Esasları"nı M. 451'de Kadıköy'de yapılan IV. Genel Konsil'in "İman Formülü"nde aynen buluruz. Melkit kristolojisini iyi anlayabilmek için M. 451 Calcedoine (Kadıköy) "İman Formülü"nü aynen naklediyoruz:

"Biz, Rabbimiz İsâ Mesih'in Ulûhiyette tam, insâniyette tam olduğuna, O'nun hakikî Allah ve hakikî insan olduğuna, O'nun düşünen bir ruh ve vücuttan meydana geldiğine, Ulûhiyette Baba ile aynı cevherden, insâniyette bizimle aynı cevherde olduğuna; günah hariç, bize benzediğine, ulûhiyete göre asırlar öncesi babadan doğduğuna, insâniyete göre bizim selâmetimiz için son zamanlarda doğduğuna, Allah'ın annesi bâkire Meryem'den doğduğuna inanırız. İki tabiatlı biricik oğuldur O. Bu iki tabiat karışmamıştır, birbirine dönüşmemiştir. Bölünemez, ayrılamaz. Zira birleşme, tabiatlerin ayrılığını ortadan kaldırmamıştır. Tabiatlerden herbiri kendi özel varlığını korumuştur. Diğerleriyle, uknumu birlik, hipostase, içinde karşılaşmıştır."¹²²

118 Bak. Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, s. 194; Olivier Clement, L'Englise Orthodoxe, (Les Religions) Paris, 1974, s. 390.

119 Les Eglises Orientales et les Rites Orientaux, s. 173.

120 Les chrétiens d'orient, s 44.

121 Les Eglises orientales, s. 173.

122 Histoire des sectes chrétiennes, s. 62; L'Eglise Orthodoxe, s. 390.